

samen maken we Nederland groter

Propositie voor de tweede Regio Deal Zuid-Limburg

Inleiding

Als gemeente Maastricht dienen we mede namens onze partners de gemeenten Beek, Beekdaelen, Eijsden-Margraten, Gulpen-Wittem, Meerssen, Sittard-Geleen, Stein, Vaals en Valkenburg aan de Geul een aanvraag ter waarde van € 80 miljoen in voor een tweede Regio Deal. Onze aanvraag wordt ondersteund door een brede maatschappelijke coalitie¹.

Ons voorstel heeft betrekking op het centraal-westelijke deel van Zuid-Limburg. In dit deel wonen 379.898 mensen. Ruim 70% daarvan woont in een compact, sterk verstedelijkt en geïndustrialiseerd gebied. De regio beschikt over een karakteristiek heuvellandschap met sfeervolle dorpen en levendige steden en heeft een rijke geschiedenis met veel cultureel erfgoed. Dankzij 220 km aan buitenlandse grenzen ligt Zuid-Limburg centraal in een Europese agglomeratie met 4 miljoen inwoners, 5 universiteiten, 7 vliegvelden en 2 HSL-stations. Worden grensbelemmeringen opgeheven, wordt het groeipotentieel voor de regio Zuid-Limburg duurzaam verhoogt en maken we samen Nederland groter.

16 Gemeenten in Zuid-Limburg en de provincie Limburg werken samen aan de toekomst van onze regio middels de agenda *Zuid-Limburg gaat over Grenzen heen*. Deze agenda, gericht op een grensoverstijgende en innovatieve kenniseconomie, het vergroten van de ruimtelijke kwaliteit en het ombuigen van onaanvaardbare achterstanden, vormt het fundament voor diverse langjarige samenwerkingsprogramma's met het Rijk. Zo dient de Agenda Zuid-Limburg als basis voor de gebiedsgerichte aanpak Elke Regio Telt, met als voornaamste uitgangspunten; herijking van beleids- en investeringslogica, investeren in langjarige substantiële programma's voor regionale (economische) ontwikkeling en een vitale relatie tussen Rijk en regio.

In NOVEX-verband pakt Zuid-Limburg als geheel ingewikkelde ruimtelijke opgaven aan in samenwerking met andere overheden Het instrument Regio Deal neemt vervolgens een overkoepelende rol in om deze agenda's integraal tot uitvoering te brengen. Dat kan en moet ook. Want hoewel er in aard en omvang verschillen tussen deelgebieden bestaan, is tevens sprake van gedeelde opgaven en problematieken, die vragen om afstemming en gezamenlijke oplossingen en dus om samenwerking op Zuid-Limburgse schaal.

Onze eerste Regio Deal met het Rijk was in het kader van de 4^e tranche Regio Deals. Het programma is vol in de uitvoering aangeland, projecten zijn opgestart, worden uitgevoerd of zijn soms zelfs al in de afrondende fase. Het subsidieloket Regio Deal Zuid-Limburg 2024 sluit 31.12.2024 waarmee de middelen van Rijksbijdrage 4^e tranche volledig zijn ingezet. Met deze 4^e tranche Regio Deal hebben we in Zuid-Limburg een succesvol vliegwiel in beweging gebracht. Agenda's en interventies worden nu verbonden en de regio werkt actief samen aan haar toekomst. Het is daarom van eminent belang om het gelegde fundament te verstevigen en verbreden middels onderliggende aanvraag voor de 6e tranche Regio Deals. Door twee complementaire Regio Deal aanvragen vanuit Zuid-Limburg met een gezamenlijke programmalijn gericht op het versterken van de grensoverstijgende kenniseconomie, kunnen we onze krachten verder bundelen, op elkaar afstemmen, leren van elkaar en werken aan één Zuid-Limburg.

Regionale opgaven

Voor te veel mensen in Zuid-Limburg is brede welvaart geen vanzelfsprekendheid blijkt uit diverse monitorings- en onderzoeken. Uit het PON & Telos (2024) onderzoek *Accentueer het verschil* blijkt dat 6 van de 10 gemeenten in het centraal westelijk deel van Zuid-Limburg hoog (Beek, Beekdaelen, Vaals, Valkenburg aan de Geul) en 2 zeer hoog (Maastricht en Sittard-Geleen) scoren op de Meervoudige Achterstandsindex.

3 Gemeenten scoren gematigd, maar tegen hoog aan (Stein, Meerssen, Gulpen-Wittem) en 1 gemeente scoort laag (Eijsden-Margraten). Bovendien scoren 9 van deze 10 gemeenten zeer hoog (en dus

¹ De maatschappelijke coalitie wordt naast de 10 deelnemende gemeenten gevormd door onze partners (niet limitatief): Universiteit Maastricht, Zuyd Hogeschool, Vista College, Yuverta, MUMC+, Brightlands-Chemelot Campus, Brightlands Maastricht Health Campus, Servatius, Woonpunt, ZOwonen, Krijtland Wonen, Trendbreuk Zuid-Limburg, Envida, Trajekt en de Economic Board Zuid-Limburg

negatief) op de indicator gezondheid. We hebben hier te maken met een opeenstapeling van problemen die vaak met elkaar samenhangen en de veerkracht van mensen ernstig onder druk zetten.

In onze regio zien we bovendien een toename van wijken en buurten met een concentratie aan kwetsbare inwoners. De monitor Brede Welvaart, de Onderwereldkaart van RTL (2024), de landelijke jeugdmonitor CBS (2023) bevestigen het beeld dat zowel in stedelijk als in delen van landelijk gebied de leefbaarheid ernstig onder druk staat. We hebben bovendien te maken met meervoudige achterstanden op het vlak van basisvaardigheden, inkomen/bestaanszekerheid, huisvesting en woonomgeving. Zo groeit bijna 9% van de kinderen in Maastricht en 7,4% van de kinderen in Vaals op in een bijstandsgezin (landelijk: 5,7%). Zuid-Limburg scoort eveneens nationaal gezien het laagst als het gaat over netto arbeidsparticipatie (65,7%). Het is meer dan zorgelijk dat minder dan 75% van onze jongeren deelneemt aan het arbeidsproces. Maastricht (49,5%), Vaals (38%) en Sittard-Geleen (69,8%) zijn hierbij de uitschieters. Ook op het vlak van gezondheid wijkt onze regio negatief af van het landelijk gemiddelde. Zo kampt ruim 54% van de bevolking met overgewicht, is bijna 40% van de bevolking langdurig ziek en beoordeelt bijna 65% van de bevolking de ervaren gezondheid als negatief. Als gevolg hiervan is ook het gebruik van jeugdzorg hoog, zowel in landelijk (11-12%) als stedelijk gebied (9-14%).

De transitie naar een circulaire economie is een complexe opgave met een grote urgentie voor enerzijds het voor onze regio zo economisch belangrijke chemisch cluster Chemelot en anderzijds de hieraan verbonden brede waardeketen met een werkgelegenheid van 30.000+ arbeidsplaatsen. De bedrijven op Chemelot staan onder grote druk om versneld te vergroenen. Als Chemelot stilvalt, heeft dit een brede en ontwrichtende impact. Niet enkel binnen de regio, maar ook op nationaal en Europees niveau. Het behoud en de ontwikkeling van de basischemie en industrie zijn voor de regio, Nederland en Europa van strategisch belang in termen van verdienvermogen en strategische autonomie.

Juist in deze uitdaging ligt een grote kans voor de regio. Door een innovatieve grensoverschrijdende kenniseconomie (door) te ontwikkelen met aandacht en aansluiting op de arbeidsmarkt kunnen we een nieuwe stabiele basissituatie voor de regio realiseren. En herstellen we niet alleen structureel de economie, maar juist ook een brede welvaart voor de regio die zo nodig is. Als we dat koppelen aan een onbenut grens-potentieel op economisch en arbeidsmarktgebied, dan kunnen we de regio een nog grotere impuls geven. Eerder is namelijk al berekend² dat Zuid-Limburg 12% BRP mist door haar tri-nationale ligging. De grenzen die nu een uitdaging vormen, bieden juist ook kansen voor groei.

Wat ons bovendien opvalt, is dat milieukwaliteit een onderbelicht onderdeel binnen de Brede Welvaart monitor is. En dat terwijl een goed functionerend milieu mens en economie ten goede komt. Ook dat vraagt dus in onze regio aandacht. Want ons unieke en aantrekkelijke Heuvelland dat functioneert als groene long voor het omringende sterk verstedelijkt gebied kampt namelijk met grote uitdagingen op het gebied van stikstof, klimaat(adaptatie), bodem- en waterkwaliteit en biodiversiteit. Ook hier zal toekomstgericht in geïnvesteerd moeten worden.

Aanpak

De 4^e tranche aanvraag Regio Deal heeft tien gemeenten in centraal westelijk Zuid-Limburg bij elkaar gebracht. We ervaren de urgentie en het belang van samenwerking meer dan ooit. De samenwerking in de Regio Deal resulteert nu al in de oprichting van een stichting voor regionale samenwerking en een gezamenlijk programmabureau om de uitvoeringskracht in de regio te versterken. We zijn op de goede weg en de stip op de horizon is helder: samenwerking op Zuid-Limburgs niveau om bovengenoemde ambities op het vlak van economie, arbeidsmarkt, brede welvaart en landschap uit te werken. We staan echter nog maar aan het begin en hebben tijd en geld nodig om het gelegde fundament te verstevigen en verder uit te bouwen.

Dat willen we doen door voort te borduren op de aanpak uit de 4^e tranche Regio Deal en onderdelen hieruit te verbreden en intensiveren. In de 4^e tranche werkten we met 4 programmalijnen. Sindsdien is de regionale strategische Agenda Zuid-Limburg ontwikkeld. We kiezen voor deze 6^e tranche om de opbouw en logica hiervan te volgen. Dit resulteert in de volgende drie programmalijnen::

² Strategische Actieplan Randstad Zuid-Limburg, Luc Soete, 2018

1. *Werken aan een grensoverstijgende en innovatieve kennis- en kunde economie* Hierin staan drie Zuid-Limburgse ambities (talentrijke regio, ruim baan voor ondernemerschap, aantrekkelijk vestigingsklimaat) én sub-regionale accenten (circulaire kennisintensieve regio, grensoverstijgende clustervorming life sciences & health en clustervorming impact gaming) centraal. Dit zijn de geïntegreerde programmalijnen 1 circulaire economie en samenleving en 4 internationaliseren arbeidsmarkt uit de 4e tranche Regio Deal.
2. *Het versterken van ons unieke landschap* Hierbij staan de transformatie van functies, continuïteit en kwaliteitsborging van het landschap en de ontwikkeling van een circulaire bio-based economie in euregionale context centraal. Zo zorgen we voor een toekomstbestendige natuur. Dit sluit aan bij de gelijknamige programmalijn 3 uit de 4^e tranche Regio Deal.
3. *Sterke en gezonde gemeenschappen* Deze realiseren we middels een integrale en gebiedsgerichte aanpak van de meest kwetsbare wijken en kernen binnen de 10 gemeenten. Centrale thema's in deze aanpak zijn: ontmoeting en verbinding, jongeren aan zet, (positieve) gezondheid met focus op het versterken van gemeenschappen en bouwen aan bestaanszekerheid. Dit sluit aan op programmalijn 1 uit de 4^e tranche Regio Deal.

1. Werken aan een grensoverstijgende en innovatieve kennis- en kunde economie³

Context Zuid-Limburg in perspectief

In programmalijn 1 zetten we in op een brede economische basis in Zuid-Limburg met hoogwaardige maakindustrie en kennis-economie. Hierbij blijft ook de vrijetijdseconomie belangrijk. We streven naar een betere benutting van de grensligging, als 30-minuten regio. En naar een maximale verbinding met andere krachtige economische regio's in de directe nabijheid en in het hart van Europa. We willen onderdeel zijn van de economische corridor die van Amsterdam/Utrecht via Brainport Eindhoven en Zuid-Limburg naar het direct aangrenzende Duitse en Belgische achterland met de sterk ontwikkelende steden zoals Luik, Hasselt, Genk en Aken voert. In de voorbije jaren is gericht geïnvesteerd in de ontwikkeling van innovatieve sectoren met een centrale rol voor de Brightlands Campussen. De transitie van Chemelot en de mogelijke komst van Einstein Telescope zullen positieve doorbraken zijn voor de (economische) toekomst van Zuid-Limburg.

Regiodeal 6.0: focus op talent en ondernemerschap

Naast deze kansen kent Zuid-Limburg ook de uitdaging om talent uit de regio en van buiten duurzaam te binden. Dit is cruciaal voor een gezonde economische toekomst van onze regio. Er is sprake van arbeidsmarktcrisps in de breedte. En we hebben zelfs een zeer krappe arbeidsmarkt voor de sectoren zorg, onderwijs, ict en techniek⁴. Zuid-Limburg kent een relatief sterke ontgroening én de beroepsbevolking vergrijsst snel; één op de drie werkenden is ouder dan 55 jaar. Daarin is Zuid-Limburg nationaal helaas koploper. De vervangingsvraag op de arbeidsmarkt tot 2028 is jaarlijks 3,7%. Dit ligt fors hoger dan het nationaal gemiddelde van 2,7% en kan bovendien niet worden opgevangen door de instroom van schoolverlaters uit de regio⁵.

Ook onze grensligging is nog te vaak een belemmering voor werknemers en bedrijven uit buurlanden om over de grens te werken en te ondernemen. Wil de brede schaa sprong in Zuid-Limburg verder gestalte krijgen, dan moeten niet alleen de fysieke randvoorwaarden op orde zijn zoals bijvoorbeeld grensoverstijgende OV-verbindingen. Ook strategische allianties met andere regio's zijn cruciaal. En moet er vooral structureel worden geïnvesteerd in menselijk kapitaal. We moeten en willen bestaand én nieuw talent binden aan en boeien voor Zuid-Limburg. Dat moet mogelijk zijn binnen een straal van 150 km euregionale onderwijsruimte. Internationale werknemers, ondernemers en studenten zijn onlosmakelijk verbonden met de mate van welzijn en welvaart in deze grensregio. De innovatiekracht, ontwikkeling en groei in de belangrijkste economische sectoren binnen onze regio zijn sterk afhankelijk van deze constante in- en doorstroom. Daar waar we nu 20% van de internationale studenten weten te behouden

³ Economic Board Zuid-Limburg neemt mede verantwoordelijkheid en eigenaarschap voor de nadere uitwerking van deze programmalijn

⁴ UWV, Q2 2024.

⁵ Researchcentrum voor Onderwijs en Arbeidsmarkt, ROA, 2024.

voor de regio, willen we toegroeien naar 25 tot 30%. Talent is de zuurstof voor onze economische toekomst. Zij kunnen onze regio laten groeien met positieve neveneffecten op de brede welvaart, de veerkracht en de vitaliteit van gemeenschappen én het ondernemers- en investeringsklimaat. Met de Regio Deal kunnen we het fundament leggen om langjarig met onze partners te investeren in onderstaande drie ambities.

Projectenschets

A. Zuid-Limburg: een talentrijke regio

Of het nu gaat om jong aankomend talent of het leven lang ontwikkelen van de beroepsbevolking een hoogwaardige en complete kennisinfrastructuur is voor onze regio van levensbelang. Samen met Zuyd Hogeschool, Vista College, Universiteit Maastricht, Open Universiteit, Yuverta, Fontys en in afstemming met de kennisinstellingen in de grensregio zoals de RWTH Aachen, de universiteiten van Luik en Hasselt/ Corda Campus willen we die infrastructuur versterken. Om maximale aansluiting met de praktijk te borgen doen we dat in triple-helix verband met het bedrijfsleven en de Brightlands Campussen. De focus ligt op (bestaand en nieuw) talent en innovatie in de krapte-sectoren techniek en zorg.

We bouwen in deze vervolg Regio Deal voort op eerdere investeringen vanuit bijvoorbeeld Just Transition Fund, de Centrum voor Innovatie Vakmanschap-trajecten en de eerdere Regio Deal en focussen op de valorisatie van kennis, kunde en innovatiepotentieel, de match tussen vraag en aanbod op de arbeidsmarkt en het verbreden en vergroten van de economische en maatschappelijke impact van onderwijs en onderzoek. We profileren ons via lijn 4 van de Regio Deal 4^e tranche in de regio, euregio en internationaal. We bouwen voort op en versterken de maatschappelijke impact van de Brightlands Maastricht Health Campus door het ontwikkelen van een bredere propositie, het versterken van het (eu-)regionale netwerk en het realiseren van meer maatschappelijke impact in wijken en dorpen. En zetten daarmee kansrijke vervolgstappen op de biomedische innovatie- en vitaliteitsincubator op de Maastricht Health Campus welke in de 4^e tranche regiodeel is gerealiseerd. En realiseren de eerste fase van het 'Groeiplan Heerlen' waarbij Parkstad zich verder ontwikkelt als kennis- en kunderegio met een Urban Living Lab (onderwijs en onderzoek) rondom regionale transformaties met (digitale) technologie, AI en robotica als versnellers. Met deze investeringen leggen we samen met mbo, hbo en wo de basis voor duurzame innovatie en talentontwikkeling in Zuid-Limburg.

We werken verder een strategie uit om nieuw talent aan te trekken en ontwikkelen een aanpak om jong talent uit de regio maximaal te binden. Wij bouwen daarbij voort op het ingang gezette programma in de 4^e tranche. De nadruk ligt hier op leerlingen in het Primair Onderwijs (po) en studenten in het Wetenschappelijk Onderwijs (wo). In de 6e tranche verbreden we naar de doelgroep scholieren in het Voortgezet Onderwijs (vo) en komen tot een gezamenlijke aanpak in de regio Zuid-Limburg. We geven alle middelbare scholieren tijdig een compleet beeld van de studie- en carrièremogelijkheden in de Euregio. En begeleiden en helpen hen bij lastige studiekeuzes, ontwikkelen loopbaanpaden, bieden een aantrekkelijk loopbaan-perspectief en betekenisvol werk in de regio. Het vo is het belangrijkste (tijd)scharnier in deze keten van keuzes en bepalend voor de verdere levensloop en de brede welvaart op individueel niveau. In een alliantie tussen het vo, vervolgonderwijs, overheden en bedrijfsleven gaan we het verschil maken voor al die duizenden jongeren die nu of straks middelbare scholier zijn. Tieners die wellicht geen of een onjuist beeld hebben bij wat de regio hen kan bieden en/of waarvan velen niet kunnen bogen op een thuis-klimaat of kruiwagen om eerste levensbepalende stappen te zetten in het ontdekken, ontwikkelen en ontplooien van hun talenten.

B. Zuid-Limburg: ruim baan voor ondernemerschap

De focus van deze ambitie ligt op het midden- en kleinbedrijf (MKB) als onderdeel van de keten van de belangrijkste economische drijvers in Zuid-Limburg. Het MKB is een broedplaats voor innovatieve ideeën, fungeert als dienstverlener voor andere bedrijven en instellingen, draagt bij aan de sociale samenhang in onze steden en dorpen en voorziet in de dagelijkse noden van inwoners. Het MKB kampt in toenemende mate met de problematiek van bedrijfsopvolging en blijkt het vaak lastig te vinden om nieuwe opgaven zoals verduurzaming, digitalisering en circulariteit tijdig te vertalen naar concrete investeringen. We versterken de positie van het MKB door:

- De productiviteit van het MKB te verhogen. Eerste stap is het scherp definiëren van de behoefte van het MKB op basis van een kwantitatieve analyse (inclusief voorspelling) van onder andere economische prestaties en werkgelegenheid. We leren daarbij van de nationale MKB-pilot in Sittard-Geleen.

- Met de kennisinstellingen identificeren we de mate waarin jongeren via het curriculum worden geënthousiasmeerd en geïnformeerd over ondernemerschap. Waar dat meerwaarde heeft intensiveren we samen met de kennisinstellingen en het bedrijfsleven de inzet om de aanwas van jonge ondernemers te vergroten.
- Het MKB via projecten of proposities beter te verknopen met de innovatieve kracht van initiatieven zoals Brightlands en de Brightlands Start Up League. Het is belangrijk de afstand tussen Brightlands en het MKB te verkleinen en de Brightlands-innovatie op het vlak van AI, gezondheid en nieuwe materialen in de praktijk te brengen bij het MKB (valorisatie). Bovendien kan Brightlands als magneet voor het MKB talent van buiten de regio aantrekken.

C. Zuid-Limburg: aantrekkelijk vestigingsklimaat

Verder gaan we in Zuid-Limburg aan de slag met een programmering en strategie voor de bedrijven-terreinen, waar ruim 25% van alle werkgelegenheid is geconcentreerd. Er ligt vanuit de markt een vraag naar ruim 110 hectare aan nieuwe kavels die grotendeels door herstructurering gestalte kan krijgen en waarbij opgaven als netcongestie, stikstof, verduurzaming (bijvoorbeeld energiehubs), bereikbaarheid en arbeidsmarkt hand in hand gaan in een context van schaarse ruimte. Regie van de samenwerkende overheden is cruciaal om bij nieuwe ontwikkelingen te kunnen sturen op maximale maatschappelijke en economische impact. Dat will zeggen: de juiste bedrijven met de juiste vraag naar talent kunnen faciliteren op de juiste plek. We verkennen de mogelijkheden voor een zogeheten revoluerend ontwikkelfonds om deze maatschappelijke doelen te financieren en spelen capaciteit vrij om tot een regionaal programma en aanpak te komen

Aanvullend brengen we binnen deze propositie enkele accenten aan.

Op weg naar een circulaire kennisintensieve regio: Zuid-Limburg speelt met belangrijke ervaringen en lessen voor andere regio's een leidende rol in de ontwikkeling van een regionale circulaire economie. Daarbij ligt de focus op het sluiten, versmallen, vertragen en vervangen voor duurzame alternatieven van materiaal-, water-, energie en voedingskringlopen. Deze ambitie raakt aan nagenoeg alle economische activiteiten die relevant zijn voor onze regio: toerisme, chemie, logistiek, voedselproductie, bouwen, zorgen en consumeren in de brede zin van het woord. Onze kennisinstellingen (waaronder de Universiteit Maastricht en Zuyd Hogeschool) brengen de materiaalstromen in onze regio integraal in beeld. Daarmee kunnen onderbouwde strategische keuzes gemaakt worden inzake: a) welke stromen meer circulair ingericht kunnen worden, b) of het haalbaar is deze (Eu)regionaal te organiseren, c) welke organisaties en bedrijven deze stromen meer circulair willen inrichten en hoe deze samenwerkingsverbanden eruit kunnen zien. We gaan grensverleggend te werk, want aan zowel Belgische als Duitse zijde ligt veel circulair samenwerkingspotentieel.

Grensoverstijgende clustervorming Life Sciences & Health: in de transitie van zorg naar gezondheid wil Zuid-Limburg samen met andere krachtige kennis, innovatie en valorisatie clusters in Nederland én in de euregio Maas-Rijn een belangrijke voortrekkersrol nemen. Dit draagt bij aan de economische structuur-versterking van Zuid-Limburg als grensoverstijgende innovatieve kenniseconomie. Wanneer valorisatie van kennis en innovatie meer verbonden worden aan regionale gezondheidsopgaven is hier bovendien veel maatschappelijke winst te behalen. De Economic board Zuid-Limburg neemt samen met Economic Board Utrecht het initiatief en zetten een eerste verkenning naar kansrijke samenwerking in gang. Aan Nederlandse zijde ligt daarbij vooralsnog de focus op Utrecht Science Park, BioSciencePark Leiden, Brightlands Maastricht Health Campus en aan Duitse zijde Klinikum Aachen/ RWTH en aan Belgische zijde de Universiteit van Luik, LegiaPark Luik en Universiteit van Hasselt. Waarbij de ambitie van Brightlands Maastricht Health Campus en MUMC+ is te excelleren in medische technologie, gezondheid en preventie. Samen met onze onderwijs- / kennisinstellingen en industrie leiden we talent op, ontwikkelen nieuwe technologie, kansrijke interventies en bieden we een aantrekkelijk vestigings- en productieklimaat.

Cluster ontwikkeling Impact Gaming op de kruising van gezondheid, technologie, digitalisering en sport: marktverkenningen, de reeds aanwezige bedrijvendynamiek, de potentiële kennis- & innovatiekracht in combinatie met de grote gezondheidsopgaven in de regio zijn in 2023 aanleiding geweest om een economische cluster genaamd *Impact Gaming* te ontwikkelen. Met de 6^e tranche Regio Deal willen we deze ontwikkeling versnellen. Het aandeel kwetsbare jeugd dat veelvuldig en intensief gebruik maakt van zorg is in Zuid-Limburg groter dan in andere regio's. Het blijkt moeilijk om deze groep

aan te spreken en verandering aan te brengen in hun omstandigheden. Op de kruising van gezondheid, technologie, digitalisering en sport zetten we Impact Gaming in om bijvoorbeeld burgers te helpen een gezond gewicht te bereiken door beweging te gebruiken als betaalmiddel. Jongeren willen we via deze weg sociaal geëngageerd en actief maken door onder andere vrijwilligerswerk vorm te geven als serious game. Hierbij verdienen ze krediet als ze doelen halen. Door integratie in het onderwijs waarbij studententeams (mbo-hbo-wo in de mix) werken aan concrete businesscases, worden jongeren bereikt en betrokken.

2. Het versterken van ons unieke landschap

Context Zuid-Limburg in perspectief

Westelijk Zuid-Limburg omvat vrijwel het gehele Nationaal Landschap Zuid-Limburg. Dit is een vijfsterren-landschap, waar onze inwoners en gasten graag recreëren. Het is al eeuwen een levend cultuurlandschap, waarin wordt gewoond, gewerkt en ontspannen. Het is een landschap dat we graag beschermen, ontwikkelen én blijven gebruiken. Daarvoor zijn economische dragers nodig, die passen bij de unieke eigenschappen van de regio. Dit gebied staat uiteraard niet op zichzelf, maar maakt onderdeel uit van een breed, (inter-)nationaal complex van steden en natuurlijke, groene parels. Denk hierbij enerzijds aan Hasselt, Luik en Aken en anderzijds aan de Hoge Kempen, de Ardennen, Reichswald, de Eifel en de Peel.

Rol landschap

Een aantal dragers van onze Zuid-Limburgse economie is direct gerelateerd aan ons landschap en hebben stevige verduurzaming nodig om voldoende sterk voor de toekomst te zijn. Agrariërs zijn daarbij de hoeders van ons landschap en voor de vrijetijdseconomie is het landschap een zeer belangrijke onderlegger. Maar ook in de (inter)nationale concurrentie voor talent is een aantrekkelijke, gezonde woon- en leefomgeving van essentieel belang. Anders gesteld; de groen-blaauwe kwaliteit vormt de basis als natuurlijke en economische drager onder het vestigingsklimaat van het verleden, heden en de toekomst en dat is de waardepropositie van de regio.

Dit betekent enerzijds dat ons landschap in sommige gebieden dienend is aan de agrarische- en vrijetijdseconomie. Anderzijds dat als elementen hun rol verliezen, nieuwe functies moeten worden toegekend (bijvoorbeeld herbesteding cultuur-historisch erfgoed) of ruimte moet worden gemaakt voor andere functies passend in het landschap.

Regiodeal 6.0: focus op het mogelijke landschap Zuid-Limburg

Op basis van het voorgaande belang en de uitdagingen die op de regio afkomen gaan we in de komende periode het Landschap van de Toekomst vormgeven. In Regio Deal 4^e tranche ligt de focus op het realiseren van een netwerk van groen/ blauwe (wandel en fiets-) verbindingen op (eu-)regionale schaal. In de Regio Deal 6^e tranche pakken wij door op het verbeteren van de groen-blaauwe kwaliteit in Zuid-Limburg. Een strategische investering die niet alleen de ontwikkeling van een kenniseconomie en positieve gezondheid bevordert, maar eveneens nodig is voor de transitie naar een circulaire agrarische- en vrijetijdseconomie en de weerbaarheid tegen klimaatverandering vergroot. Hiermee wordt de lijn zoals ingezet bij de 4^e tranche via de twee grensoverschrijdende samenwerkingsverbanden Bocagelandschap en Drielandenpark met kracht doorgetrokken. We willen investeren in:

- A. de transformatie van functies van bebouwde elementen in het landschap met behoud van authenticiteit;
- B. de continuïteit en kwaliteitsborging in behoud en beheer van het landschap en de landschappelijke kwaliteit (incl. water en bodem);
- C. de ontwikkeling van een circulaire bio-based economie in Zuid-Limburg in de euregionale context.

Projectenschets

A. We werken aan een ontwikkelings- en implementatiemodel voor herbesteding van agrarische en/of cultuurhistorische bebouwing in het landschap, waarbij gebruik wordt gemaakt van big data, zoals het LVVN-perspectiefmodel VAB.

B. We zetten in op de borging van het landschaps- en natuurareaal en de verhoging van de waterkwaliteit en -veiligheid vanuit het verdienvermogen van natuurinclusieve landbouw. Dit doen we door het ontwikkelen van een meerjarige publiek-private samenwerking en financieringsconstructen,

aanvullend op Europese en Provinciale interventies. Hierbij kan worden gedacht aan de vorming van consortia, fondsvorming met hybride voeding en nieuwe vormen van agrarisch waterbeheer.

C. We realiseren de aanpak *Nieuwe Teelt, Nieuwe circulaire Toepassing*. In een proefsituatie worden door een samenwerking van producenten in de landbouw en afnemers in de bouwsector afspraken gemaakt over de teelt van bio-based materialen en de toepassing daarvan in de regionale bouwsector. De duurzame en economische haalbaarheid voor de agro-sector vormt hierbij een wezenlijk aandachtspunt. Met het programma *Circulair Bouwend*, van ENZuid is reeds een basis en context gecreëerd die ons helpt te versnellen.

Participatie: Zuid-Limburg maken we samen

Voor de haalbaarheid van deze ambities zijn we mede afhankelijk van de bereidheid van onze ondernemers, gebiedspartijen en bewoners. Dat houdt in dat het aantrekkelijker moet worden om mee te werken aan gebiedsambities. In dit samenwerken gaan eigen initiatief, collectief handelen en overheidsparticipatie hand in hand. Daarom is het cruciaal om het bewustzijn te vergroten, niet alleen over de uitdagingen in de regio, maar ook over de mogelijkheden én noodzaak tot participatie.

3. Sterke en gezonde gemeenschappen

Context Zuid-Limburg in perspectief

Westelijk Zuid-Limburg bestaat uit een mix van landelijke kernen en een sterk verstedelijkt gebied. De regio staat bekend als een krimpgebied vanwege de afname van de bevolking, maar ook als een regio waar de krimp afvlakt en waar door migratie een nieuwe trend ontstaat. Zo heeft de toestroom van nieuwe bewoners, waaronder studenten, jonge gezinnen, arbeidsmigranten en stedelijke forenzen, geleid tot een veranderende dynamiek binnen de kleine landelijke kernen. Deze veranderingen hebben invloed op de sociale cohesie, het niveau van de voorzieningen en de woonbehoefte.

De komst van nieuwkomers, die vaak een andere kijk hebben op het leven in een dorp, leidt tot een verandering in de sociale structuren en gemeenschapsvorming. Terwijl de oorspronkelijke bewoners vaak actief deelnemen aan het verenigingsleven - een belangrijk onderdeel van de sociale cohesie in de regio - hebben veel nieuwe bewoners een meer op zichzelf en hun eventuele gezin gerichte levensstijl. Dit resulteert in een verminderde deelname aan verenigingen, die traditioneel gezien als het sociale hart van een gemeenschap functioneren en belangrijke intergenerationele verbindingen bevorderen. Dit verlies aan sociale cohesie vermindert tevens de interactie tussen jongere en oudere generaties en draagt bij aan een gevoel van isolatie bij oudere bewoners.

Waar de landelijke kernen staan voor een transformatieopgave binnen hun eigen dynamiek en schaal, zien we bij de stedelijke gebieden in toenemende mate een sterke concentratie van kwetsbare bewoners in wijken. Vooral in de naoorlogse woonwijken met een concentratie van verouderd corporatiebezit en/of goedkope koopwoningen zijn de afgelopen jaren veel kwetsbare bewoners ingestroomd. Als dit het overgrote deel van een wijk betreft, zien we een ongewenste negatieve ontwikkeling met een brede impact. Zoals inmiddels uit diverse lokale onderzoeken rondom veerkracht blijkt (*Circusvis*⁶), zien we in onze steden wijken met een concentratie van bewoners met een stapeling van kwetsbaarheden op het gebied van gezondheid, bestaanszekerheid en veiligheid. Bij een concentratie van kwetsbare bewoners zijn de netwerken die kunnen helpen ook vaak broos of overvraagd.

Regiodeal 6.0: focus op integrale gebiedsgerichte aanpak

In de Regio Deal 4^e tranche is de brede maatschappelijke opgave om de veerkracht, gezondheid en gelijke kansen voor alle inwoners opgepakt. De focus in de 4^e tranche ligt op het verkleinen van gezondheidsverschillen door gericht te investeren in een gezonde fysieke leefomgeving, het versterken van sociale netwerken, het versterken van de kennisinfrastructuur (Brightlands Maastricht Health campus) en de toegevoegde waarde hiervan meer in te zetten in de aanpak van onze regionale gezondheidsopgaven. In de 6^e tranche zetten we deze lijn voort en verbreden onze aanpak.

⁶ Veerkracht onderzoeken Circusvis/Infact Research, "Veerkracht in Maastricht" Circusvis/Infact Research 2021. "Veerkrachtige Wijken en Buurten Westelijke Mijnstreek", Circusvis 2024 (in opdracht van corporatie ZOwonen).

Om een opwaartse spiraal in wijken en kernen op gang te brengen, is naast de verbetering van de woningvoorraad, versterking nodig van de positieve gezondheid, sociale veiligheid, bestaanszekerheid en het verminderen van (risico op) jeugdcriminaliteit & ondermijning. Geïnvesteed wordt in:

- A. ontmoeting en verbinding én jongeren aan zet;
- B. (positieve) gezondheid met focus op versterken van gemeenschappen;
- C. bouwen aan bestaanszekerheid.

Projectenschets

A. Om de veerkracht en weerbaarheid te versterken zetten we in op het bouwen van sterke gemeenschappen. Meer specifiek op het samen werken aan nieuwe vormen van verbinding en ontmoeting. Veerkrachtige wijken, buurten en kernen zijn gemeenschappen, waarin mensen elkaar kennen, ontmoeten, spreken en helpen. Dat is hard nodig voor het versterken van de positieve gezondheid, maar ook voor het toekomstperspectief naar scholing of werk, meedoen in de maatschappij en veiligheid. Voor het bouwen van netwerken en versterken van deze gemeenschapszin zijn ontmoetingsplekken een harde voorwaarde. Deze plekken kunnen, mits dichtbij en laagdrempelig, gelegenheid bieden tot allerlei vormen van ontmoeting die bijdragen aan de gemeenschap en de veerkracht van het individu. Denk hierbij aan sport en bewegen, samen koken en eten, taalles, gesprekken van agent tot zorgpartner en onderwijs. De huidige voorzieningen-structuur is vaak verouderd en vraagt om vernieuwing om (opnieuw) aan te sluiten bij de lokale behoeftes en opgaven.

We gaan ook aan de slag met en voor de toekomstige generatie. Voor de transformatieopgave tot veerkrachtige wijken, buurten en kernen zien wij onze toekomstige generatie namelijk als de sleutel. De jongeren van nu bouwen de gemeenschap van de toekomst. De oude structuren en voorzieningen vervullen nu nog een rol, maar er is harde noodzaak tot verandering. Voor deze verandering gaan we de dialoog aan met onze jongeren, waarbij we sport en cultuur als middel inzetten om hen te bereiken en met hen in gesprek te gaan. Hoe kunnen we onze jongeren en hun netwerk versterken? Bieden we ze kansen op ontwikkeling in hun eigen regio middels scholing, baan, woning? En hoe vertalen we hun behoeftes in verbinding naar een structuur voor de toekomst? Alleen op deze manier kunnen we opnieuw bouwen aan onze buurten en ontmoeting borgen. Hier ligt ook een nadrukkelijke relatie naar programmalijn 1. We zetten in op innovatieve en hybride vormen van ontmoeting die passen bij de behoeftes van de generatie van de toekomst. En we repareren in de voorzieningenstructuur waar het nu nodig is om de ontmoeting in onze kwetsbare wijken en kernen te borgen.

B. We zetten in op (positieve) gezondheid met ook weer als doel het versterken van gemeenschappen. Zuid-Limburg kampt met gezondheidsachterstanden en scoort op alle gezondheids-indicatoren slechter dan het landelijk gemiddelde. Zo staat onze regio op de voorlaatste plaats op COROP-niveau wat betreft het aantal personen met één of meer langdurige ziekten of aandoeningen (Bron: Monitor Brede Welvaart). Daar komt nog bij dat deze regio ook laag scoort op het gebied van ervaren gezondheid en vertrouwen in anderen. Dit heeft direct invloed op de vraag naar en de beschikbaarheid van zorg. Concrete voorbeelden van problemen in zorgvoorzieningen zijn onder andere lange wachttijden voor huisartsen, een steeds groter wordend tekort aan zorgprofessionals en een beperkte toegankelijkheid voor mensen met mobiliteitsbeperkingen in landelijke gebieden. De regio staat voor de opgave om de grote zorgvraag te beperken door meer aandacht te besteden aan gezondheidspreventie. In de beweging naar de voorkant - van ziekte naar gezondheid en van zorg naar preventie - ontmoeten organisaties in het sociale en medische domein elkaar en moet er meer dan ooit samengewerkt worden. Die samenwerking heeft vanuit het Integraal Zorg Akkoord (IZA) en het Gezond en Actief Leven Akkoord (GALA) in Zuid-Limburg al geleid tot een regiobeeld en regioplan *Samen voor een gezond en goed leven in Zuid-Limburg*. Hier wordt ook het belang van sterke sociale netwerken en gemeenschapsgevoel benadrukt en de verwachting dat daar veel gezondheidswinst te behalen valt. Dat raakt ook meteen aan het mentaal welbevinden. We zetten in op het verkleinen van de kloof tussen zorgvraag en zorgaanbod. We bouwen bruggen vanuit de andere domeinen door verbindende functies die de zorgvraag sneller in beeld brengen of een preventieve werking hebben (brugfunctionarissen vanuit onderwijs, wijk-GGD'er achter de voordeur). We zetten in op het verminderen van gezondheidsachterstanden door intensivering van onze inzet voor jeugd en ouderen.

C. Bestaanszekerheid gaat zowel over inkomens- en werkzekerheid voor langere tijd als over toegang tot voorzieningen en sociale netwerken/cohesie. Wanneer de bestaanszekerheid onder druk komt te staan, heeft dit een negatieve impact op meerdere leefgebieden. Op individueel niveau gaat het vaak gepaard met psychische klachten zoals (langdurige) stress, eenzaamheid en schaamte. Daarnaast heeft het een directe invloed op onder andere gezondheid, huisvesting, opleiding, sociaal netwerk, meedoen naar vermogen en voor kinderen de (gelijke) kans op gezond opgroeien. Bestaanszekerheid werkt als een fundament; om volwaardig mee te kunnen doen en veerkrachtig te zijn, is nodig dat de (financiële) basis op orde is. En nog beter dat er perspectief is op meedoen, scholing en/of werk. Het vraagt net in deze kwetsbare gebieden om maatwerk en actie. Hier zien we naast de maatregelen om schooldeelname te bevorderen en begeleiding naar werk te borgen, dat er zeer zeker aandacht nodig is voor basisvaardigheden. Deze fundamentele vaardigheden zijn voor een hele groep kwetsbare bewoners als eerste het aandachtspunt. Taalklassen en vaardigheidstrainingen (ICT) zijn hard en veel breder noodzakelijk. We zetten in op intensivering en verbreding. Dit is na contact en verbinding de eerstvolgende stap in activering. Om zo mensen in hun (veer)kracht te brengen en ook vervolgstappen te kunnen laten maken. Ook vanuit het oogpunt van positieve gezondheid. Daarnaast is er met nadruk aandacht nodig voor armoede. Ook die is breed en structureel aanwezig in onze kwetsbare wijken en kernen. De voorzieningenwijzer willen we continueren en intensiveren. Maatregelen voor gezinnen en ouderen zijn hard nodig. We zetten in op wat nodig is en waar nodig door ongelijk te investeren.

De meest kwetsbare wijken & kernen waar wij met de 6^e tranche Regio Deal de integrale gebiedsgerichte aanpak willen versterken:

Gemeente Beek – *Carmel*

Gemeente Beekdaelen – *Nuth en Schinveld*

Gemeente Eijsden-Margraten – *Rijckholt*

Gemeente Gulpen-Wittem – *Wijre en Gulpen*

Gemeente Maastricht – *Pottenberg en Nazareth*

Gemeente Meerssen – *Meerssen-West en Rothem*

Gemeente Sittard-Geleen – *Geleen-Zuid & Geleen Centrum*⁷

Gemeente Stein – *Urmond-Oost*

Gemeente Vaals – *Vaals kern, Lemiers en Vijlen*

Gemeente Valkenburg aan de Geul – *Valkenburg centrum en Broekhem-Noord*

Financiering

De omvang en urgentie van de opgaven in onze regio zijn dusdanig dat de aanvraag voor een Rijksbijdrage van 40 miljoen euro ons inziens gerechtvaardigd is. Daarbij verliezen we de realiteit niet uit ogen: we zien dat de beschikbare co-financieringsmiddelen vanuit het Rijk in deze 6^e tranche Regio Deal beperkt zijn en dat ook andere regio's opgaven hebben. Toch dienen wij onze aanvraag met een omvang van 80 miljoen euro (waarvan 40 miljoen euro cofinanciering) in zodat het Rijk ten volle kennis kan nemen van de opgaven en kansen waarmee wij in onze regio te maken hebben en de inhoud van het door ons gewenste programma. Wij gaan hier uiteraard graag het gesprek over aan. Wetende dat de noodzakelijke investeringen om de geformuleerde ambities, kansen en opgaven uit de Agenda Zuid-Limburg een lange adem vragen, de draagkracht van de regio ver te boven gaan en vragen om een lange termijn horizon.

Dankzij het vliegwiel Regio Deal Zuid-Limburg kunnen wij doelgericht inzetten op interventies die direct bijdragen aan de ambities en doelen uit Agenda Zuid-Limburg. Daarbij is Regio Deal Zuid-Limburg één van de weinige instrumenten waarbinnen het verbeteren van de samenwerking en het versterken van het lerend vermogen expliciete doelen zijn. Ons inziens zijn beiden cruciaal om de regio duurzaam te blijven ontwikkelen.

Vanuit de Agenda is de regio uiteraard voortdurend op zoek naar derde geldstromen om tot een verdere en snellere ontwikkeling, opschaling en realisatie van de programmalijnen te komen. Regionale overheden en onze Triple Helix partners (bedrijven, onderwijs & kennisinstellingen, maatschappelijke partners) dragen minimaal 50% van de programmalasten bij in de vorm van cofinanciering. Echter het totale investerings-volume dat los gemaakt wordt middels de Regio Deal overstijgt dit ruim. Dat blijkt uit

⁷ Leerervaringen worden gekoppeld aan Sittard-Oost

de eerste ervaringen met de 4^e tranche Regio Deal en ervaringen zoals al opgedaan in de Stadsregio Parkstad.

Organisatie

Regio Deal Zuid-Limburg (4^e tranche) heeft een belangrijke impuls gegeven aan de samenwerking in en tussen de 10 gemeenten, de samenwerking met Stadsregio Parkstad en tussen de regio en het Rijk. Die samenwerking willen we verder verzilveren.

We werken momenteel dan ook toe naar besluitvorming over de oprichting van een stichting voor regionale samenwerking tussen de 10 gemeenten. De stichting zal in eerste instantie worden bestuurd door de gemeenten (DB/AB in een RVT model), maar wordt bewust neergezet als een groeimodel waarin de multi-helix samenwerking zowel op uitvoerend (huidige situatie) als op bestuurlijk niveau wordt geborgd.

De bestuurlijke kerngroepen van de Regio Deal Zuid-Limburg en Regio Deal Stadsregio Parkstad vormen het bestuurlijk gremium waarbinnen de lijnen in Zuid-Limburg in het kader van Elke Regio Telt en de Regio Deals samenkomen, afstemming plaatsvindt en samenwerking verder wordt gebracht. Gemeente Maastricht is daarnaast als penvoerder namens de 10 gemeenten van Regio Deal Zuid-Limburg indiener van onderliggende propositie. Bij Regio Deal Zuid-Limburg 4^e tranche is de gemeente Maastricht bovendien benoemd tot regiokassier namens de 10 samenwerkende gemeenten. In de op te richten stichting werkt een programmabureau met een directeur. Dit programmabureau is verantwoordelijk voor de uitvoering van gezamenlijke regionale programma's. De uitvoering van de Regio Deal (4^e en hopelijk 6^e tranche) is daarbij het eerste programma dat hier wordt ondergebracht.

De 4^e tranche Regio Deal heeft niet enkel een stevige impuls gegeven aan de regionale samenwerking, maar ook aan de samenwerking met de verschillende departementen bij de rijksoverheid. De opgebouwde contacten betekenen veel voor de regio en de inhoudelijke ontwikkeling van onze aanpak. Uiteraard dragen hier ook het NOVEX-programma en Elke Regio Telt aan bij. De toegenomen aandacht vanuit de rijksoverheid voor de regio Zuid-Limburg als geheel werkt als een belangrijke stimulans en aanjager in deze samenwerking. Daarnaast profiteert de regio van de aanwezige kennis en expertise bij de verschillende departementen en is het Rijk een onmisbare partner wanneer het aankomt op het slechten van grensbarrières. Wij willen dan ook blijvend investeren in de als positief en waardevolle ervaren samenwerking met de ministeries van I&W, LNVN, VWS, EZ en BZK. Bovendien willen we deze samenwerking gezien de opgaven en voorgestelde aanpak in de 6e tranche graag uitbreiden met de departementen van OCW, Klimaat en Groene Groei, J&V en VRO.

Monitoring

Samen met de Provincie Limburg, de vier Regio Deals in Limburg en betrokkenheid vanuit BZK, wordt gewerkt aan een aanpak waarin *Leren en Verantwoorden in de Regio Deals* centraal staan. We ontwikkelen gezamenlijk een evaluatie-aanpak voor de Regio Deals in Limburg. Daarnaast willen we een lerende aanpak ontwikkelen die zich richt op één hardnekkig probleem per twee regio's in Limburg. Hiervoor willen we een beperkt aantal interventies uitwerken (interventie logica) met als doel meer inzicht te krijgen in en leren over effectiviteit. Dit doen we vanuit een systemische blik en met gebruikmaking van reflexieve monitoring om bij te sturen.

De komende maanden werken provincie Limburg en sociaal-economisch kenniscentrum Neimed dit voorstel verder uit. Daarna worden in afstemming met de vier Limburgse Regio Deal organisaties concrete afspraken gemaakt, rollen vastgelegd en een samenwerkingsovereenkomst opgesteld. Daarnaast gaat een werkgroep van data-analisten, statistici en onderzoekers aan de slag om te komen tot een dataset brede welvaart in Limburg en organiseren we uitwisseling van kennis over elkaars verantwoordingssystematiek op projectniveau. Dus wat leren Noord- en Midden-Limburg van Zuid-Limburg en Parkstad en van de subsidie-systematiek van de Provincie en visa versa.